

MIKSZÁTH KÁLMÁN MUNKÁSSÁGÁNAK ISMERETE LENGYELORSZÁGBAN

Mikszáth Kálmán halálának ötvenedik évfordulója kitűnő alkalom arra, hogy emlékezetbe idézzük és első esetben feldolgozzuk munkássága külföldi fogadtatásának kérdését. A *Bibliographia Hungarica*¹ kimutatása szerint Mikszáth azok közé a magyar írók közé tartozott, akiktől a leggyakrabban fordítottak idegen nyelvre, bár nem ért el olyan nagy népszerűséget, mint Jókai vagy Petőfi.

Lengyelországban a magyar irodalom iránti érdeklődés régi keletű, s ez — a nyelvi nehézségek ellenére — nagyon élénknek mondható.² Ez az érdeklődés az 1860—80-as években válik a legerősebbé, amikor Seweryna Pruszkowa-Duchińska-val, Władysław Sabowski-val és Bolesława Jaroszewska-val az élen elkezdődött a magyar irodalmat népszerűsítő csoport tevékenysége, amikor a lengyel kiadók kezdték megjelentetni Jókai alkotásait³, amelyek végül is olyan nagy népszerűséget vívtak ki a lengyel olvasók körében, hogy képzeletükben nem egy esetben ez az író lett a magyar irodalom egyedüli képviselője.

A Jókai miatt „igazságtalanságot szenvedő” és kellő mértékben nem becsült magyar írók közé tartozott Mikszáth is. Azt persze nem mondhatjuk, hogy munkái — megjelenésük pillanatában — az olvasók közönyével találkoztak volna. Viszonylag gyakran fordították le és adták ki őket a legnépszerűbb újságok és folyóiratok, valamint jelentős kiadók. Az átlag olvasó képzeletében azonban Mikszáth alkotásainak emléke gyorsan elhalványult, nem élt olyan hosszú ideig, mint Jókai esetében.

A két világháború között a Mikszáth iránti érdeklődés Lengyelországban teljesen megszűnt. Ez azonban általános jelenség volt, s vonatkozott az egész magyar irodalomra. Stanisław Pazurkiewicz, aki az 1930-as években a *Rocznik Literacki* c. folyóiratban a magyar irodalmi művek lengyel fordításait tárgyalta,⁴ e jelenség egyik legfőbb okát a megfelelő fordítók hiányában látta. Ez ebben az időszakban Lengyelországban kiadott magyar könyvek jegyzékéből világosan kiderül, hogy a figyelem ekkor leginkább a korabeli alkotások felé fordult, s a klasszikusok munkásságát csaknem teljesen elhanyagolták. E jelenség elemzése nem tartozik ide, de szükséges annak hangsúlyozása, hogy a Mikszáthtól való elfordulás nem az ő alkotó munkássága elvetésének a bizonyítéka, hanem csak az akkori általános tendencia következménye.

A két világháború közötti hallgatás lehetővé teszi, hogy Mikszáth munkásságának lengyelországi fogadtatását két jól elhatárolható szakaszra osszuk. Az első az 1882—1919 évek között eltelt időt öleli fel, amelyet Mikszáth elbeszéléseinek nagy számban való publikálása jellemez, a második szakasz pedig 1951-ben kezdődött és tart napjainkig.

Mikszáth első alkotása, mely Lengyelországban megjelent, a *Losy opryszka Zasztraby* (*Jasztrabék pusztulása*) c. elbeszélés volt. Ez 1882-ben látott napvilágot a Henryk Sienkiwiecz szerkesztette varsói *Słowo* c. napilap mellékletében.⁵ Mikszáth lengyelországi bemutatkozása évének több szempontból is érdemes figyelmet szentelni.

Jókai első műve kilenc évvel korábban jelent meg Lengyelországban (*Szegény gazdagok*, 1873—74).⁶ Ekkor Jókai már ismert író, a magyar irodalmi élet vezető személyisége volt. A *Jasztrabék pusztulását* ezzel szemben Lengyelországban abban az időpontban publikálták, amikor *A tót atyafiak* és *A jó palócok* c. kötetek megjelenése még csak egyengetni kezdte Mikszáth útját a későbbi nagy dicsőséghez. Mikszáthra tehát viszonylag korábban figyeltek fel Lengyelországban, mint Jókaira, s különösen aláhúzendő az a tény, hogy a *Słowo* irodalmi rovatának szerkesztői olyan munkához nyúltak, mely csak egy évvel korábban látott napvilágot Magyarországon. Ennek köszönhető, hogy — összehasonlítva Mikszáth munkásságának lengyelországi fogadtatását egyéb országokéval, kiderül, hogy lengyelországi bemutatkozása a legkorábbiak közé tartozik.

Miért esett a *Słowo* szerkesztőinek választása a *Jasztrabék pusztulásá*-ra, s milyen úton-módon került el ez az elbeszélés Lengyelországba? A válasz nehéz, mivel a fordító az E. L.

¹ *Bibliographia Hungarica*. Magyar szépirodalom idegen nyelven. Gyűjtötte és leírta DEMETER TIBOR Budapest 1958.

² Vö. CSAPLÁROS ISTVÁN: A magyar irodalom útja Lengyelországban (1830—1918). Filológiai Közlöny, 1958. 2. sz. 384—394. A szerző szerint Lengyelországban a magyar irodalommal foglalkozó eddig ismert első cikk 1830-ban jelent meg. Ugyanakkor azonban hangsúlyozza, hogy a kutatások e téren még nem fejeződtek be.

³ Vö. JAN ŚLĄSKI: Jókai lengyelül. Világirodalmi Figyelő, 1958. 1. sz. 38—50.

⁴ STANISŁAW PAZURKIEWICZ: Literatura węgierska (A magyar irodalom). Rocznik Literacki, Warszawa, 1933—39, Instytut Literacki.

⁵ *Losy opryszka Zasztraby*, powieść słowacka (*Jasztrabék pusztulása*, szlovák regény). Słowo, Warszawa. 1882. 72. sz.

⁶ Vö. JAN ŚLĄSKI: i. m. 40.

írói álnév alá rejtette személyét, s a Mikszáthnak lengyelül elsőként kiadott munkájához írt rövid kommentár szerzője is csak neve kezdőbetűit (P. R.) tüntette fel. Mégis érdemes e jegyzet tartalmát idézni, mert bizonyos vonatkozásban választ ad fenti kérdésünkre: „Mikszáth Kálmán, a 30 éves magyar novellista a Pesten kiadott „Slowackie wiejskie opowieści” [talán *A tót atyafiak-ról van szó*] c. kötetével általános figyelmet keltett maga iránt. Jókai képzeletűs romantikájával szemben Mikszáth a nemes értelemben használt realizmus híve és Bret-Hartra emlékeztet bennünket. Az általunk választott novella csak vázlat, mely talán még nincs is teljesen befejezve, másik azonban nem állt rendelkezésünkre.”⁷ A választás tehát egy kicsit a véletlentől is függött, de ezen kívül közrejárhatott az a tény is, hogy az elbeszélés cselekménye Felső-Magyarországon játszódik, mely a múltbeli történelmi kapcsolatok következtében viszonylag legközelebb volt Lengyelországhoz.

Mikszáth első elbeszélése a lengyel közönség kedvező ítéletével kellett hogy találkozjon, mert a következő esztendőben a lengyel napi sajtó és az irodalmi lapok meglehetősen gyakran közölték novelláit. 1890-ig a legkülönbözőbb napilapok és folyóiratok hasábjain — melyekre az a jellemző, hogy kivétel nélkül az orosz megszállási területeken jelentek meg, főleg Varsóban — Mikszáthnak még hét elbeszélése látott napvilágot,⁸ csaknem minden évben egy.

A XIX. sz. nyolcvanas éveiben lefordított elbeszélések legszembetűnőbb vonása azok aktualitása. Az a tény, hogy a *Jasztwabek pusztulása*-t magyarországi megjelenése után egy év múlva Lengyelországban is kiadták, hagyományná tette, hogy az író újonnan keletkezett alkotásait lengyelre fordítsák. Ez a Mikszáth-fordításokat közlő lapszerkesztőknek a magyar irodalomban való megfelelő tájékozódását bizonyítja, s egyben azt a helyes törekvésüket is, hogy az olvasókkal megismertessék a korabeli alkotásokat. Nem szabad elfelejteni, hogy e kiadványokat a függetlenségtől megfosztott Lengyelország szellemi életének vezető egyéniségei közé tartozó személyek szerkesztették, mint a már említett Henryk Sienkiewicz, az Orgelbrand testvérek, Samuel Orgelbrandnak (1810—1868), az ismert kiadónak és könyvkereskedőnek, az első nagy lengyel enciklopédia szerzőjének a fiai, Henryk Perzyński (1841—1898) publicista, a Warszawska Szkota Grówna (Varsói Főiskola) növendéke, vagy a Teodor Tomasz Jeż-ről szóló könyv szerzője, Wacław Holewiński (1844—1893). Tisztában voltak azzal, hogy Lengyelország kulturális élete felélénkítése szempontjából milyen nagy jelentősége van a külföldi irodalmi kapcsolatoknak. Nem hátráltak meg a fordítók és hozzáértők hiányából, a szükségszerű kerülıutak kereséséből adódó nehézségek előtt, s ennek köszönhető, hogy eljutottak a magyar irodalomhoz is.

A múlt század nyolcvanas éveiben kinyomtatott Mikszáth elbeszéléseknél csak egy esetben (*A dzsentri-fészek*) ismerjük a fordító személyét. A többi vagy a fordító feltüntetése nélkül, vagy még ez ideig meg nem fejtett álnév aláírásával jelent meg. A *dzsentri-fészek* fordítója Aleksandra Callierowa volt, aki Mikszáthon kívül lengyelre fordította Jókai néhány regényét (*Aranyember, Fekete gyémántok, És mégis mozog a föld*), továbbá Zola, Turgenyev és Spielhagen munkáit is.

Összehasonlítva Mikszáth különböző művei külföldi megjelenésének idejét, feltételezhetjük, hogy némelyiket közülök idegen nyelv közvetítésével fordították le lengyelre. Így pl. nagyon valószínűnek látszik, hogy a *Dziennik Łódzki* c. lapban 1886-ban megjelent három novellát (*Az utolsó lovag, Bagi uram frakkban, Az egyetlen gazember*) az ugyanabban az évben kiadott német kiadásból vették át.⁹ E feltevést támogatja az a tény, hogy a novellák német és lengyel címei szóról szóra megegyeznek egymással (a *Bagi uram frakkban*-t mindkét nyelven egyformán fordították le: *Chłop we fraku* és *Der Bauer in Frack*). Ugyancsak ebben a német gyűjteményes kötetben található meg *A fekete asszony*, ahonnan három év múlva a *Wędrowiec* c. lap szerkesztőségének módjában volt azt átvenni. S a *Bede Anna tartozása* is előbb látott napvilágot franciául, mint lengyelül.¹⁰ Ez idő tájt Lengyelországban nagyon kevesen tudtak magyarul¹¹, éppen ezért nagyon valószínű az a feltevés, miszerint Mikszáth műveinek lengyel kiadásához idegen nyelvű fordításokat is felhasználtak.

Azoknak az elbeszéléseknek az alapján, melyek a múlt század nyolcvanas éveiben jelentek meg, a lengyel olvasók lényegében helyes képet alkothattak maguknak Mikszáth munkás-

⁷ Losy opryszka Zasztwabę (Jasztwabek pusztulása), i. h. 3.

⁸ Za winę siostry (Bede Anna tartozása), z powiastek kumańskich (a kun regékből). Kuryer Codzienny, Warszawa, 1883. 69. sz.; Pierwsza moja podróz (Mikor a sírkövet hoztuk), obrazek (novella). Dziennik dla Wszystkich i Anonsowy, Warszawa, 1884. 161 — 163. sz.; Oryginaly, szkice z zycia wegierkiego (A különcködők, kapcsolatok a magyar életből): Ostatni rycerz (Az utolsó lovag), Chlop we fraku (Bagi uram frakkban), Jedyny nipcon (Az egyetlen gazember). Dziennik Łódzki, Łódź, 1886. 22., 24. sz.; Gniazdo ozenku (A dzsentri-fészek), humoreska, przeklad z wegierkiego (humoreszk, fordítás magyarból) A. Callier. Wędrowiec, Warszawa 1888. 43—44. sz.; Czarna pani (A fekete asszony). Wędrowiec, Warszawa, 1889. 3. sz.

⁹ Mikszáth, Zwischen einst und jetzt Erzählungen aus jüngsten Vergangenheit, nach dem Ungarischen von Robert Tábori. Leipzig — Budapest, 1886. 214.

¹⁰ La dette d'Anna Bede. Gazette de Hongrie. Budapest, 1882.

¹¹ Vö. CSAPLÁROS ISTVÁN: i. m.

ságának első szakaszáról. Ezek az elbeszélések többnyire *A tót atyjaiak*, *A jó palócok*, valamint *Az apró gentry és a nép* c. kötetekből kerültek ki, és jellemzőek voltak a fiatal Mikszáthnak a nép életéről, illetőleg az enyhe iróniával kezelt hanyatló nemességről és hivatainok-világról adott ábrázolására.

A következő három fordítás a múlt század kilencvenes éveiből származik. Elsőként a *Wdowieństwo Marty Timar* (*Timár Zsófi özvegsége*) c. elbeszélést említjük, mely a *Prawda* c. társadalmi-politikai és irodalmi hetilapban látott napvilágot.¹² A *Prawda* főszerkesztője és tulajdonosa Aleksander Świętochowski (1849–1938), az ismert történész, a lengyel pozitívizmus egyik fő teoretikusa és képviselője volt. A fentebb említett lapok szerkesztői szintén a pozitivisták körébe tartoztak. A pozitivisták fő törekvéseinek egyike a társadalom szellemi kultúrájának felemelése volt. Ennek alapján a más nemzetek kultúrája iránti élénk érdeklődés a programszerű alapelvek végrehajtásának a következménye. A fordító személye ebben az esetben sem ismeretes, de az elbeszélést Mikszáth rövid írói jellemzése vezeti be: „Az álmodozó szeretetével szereti hazáját, de az emberek és a természetet józanul ábrázolja, romantikus képzelődés nélkül, ami Jókai műveinek vonása. Realista ő, kiváló megfigyelő, a magyar nép és az ország ismerője.”¹³

1893-ban jelent meg Lengyelországban az első Mikszáth-kötet.¹⁴ Ez két ismert novellát — *Galamb a kalitkában* és *Lapaj*, a *híres dudás* — tartalmaz, s magyar megjelenésük után aránylag ezek is gyorsan kerültek a lengyel közönség elé. A fordítás munkáját a már említett Aleksandra Callierowa végezte (a kötet tanúsága szerint „magyarból”). A fordítás eléggé hű az eredetihez és művészi színvonal tekintetében is megállja a helyét.

Az 1901-től 1919-ig terjedő években a Mikszáth-művek lengyel fordításainak jegyzéke négy rövid elbeszéléssel — ezeket folyóiratokban közölték —, egy elbeszéléskötettel és két regénnyel gyarapodott.¹⁵

Ebben az időszakban Mikszáth először jutott túl az orosz megszállás határain, s talált kiadókra és olvasókra Galiciában is. A kezdő lépést e téren a krakkói *Głos Narodu*, valamint a vidéki lapok tették meg, mert megjelentették a *Pojedynek* c. elbeszélést (talán *A párbaj*), továbbá három ízben a *Macocha*-t (talán *A mostoha*).¹⁶

Az említett évek legszámottevőbb kiadványa a tíz elbeszélést tartalmazó *Błyszczące ślady i inne opowiadania* (*Lábnymok a homokban és egyéb elbeszélések*) összefogó cím alatt megjelent kötet volt, mely Lwów-ban (Lemberg) látott napvilágot 1911-ben. A kötetbe a következő elbeszéléseket vették be: *Błyszczące ślady* (*Lábnymok a homokban*), *W krainie zepsucia* (*A romlott férjnek országa*), *W drodze do Żuglo* (*Veréb Pál traktában*), *Zapomniany areztańt* (*Az elfelejtett rab*), *Cisa* (*A Tisza*), *Stara stróżka* (*Az öreg Prikler néni*), *Anno olim* (*Rózsaszínű rozsa*), *Córeczki nadżupana* (*Az alispán kisasszonyok*), *Szlacheckie gniazdo* (*A dzsentri fészek*), *Zgubiona krowa* (*Aranyos jelhők*).

A gyűjteményes-kötet, a Biblioteka Powszechna kezdeményezésére, Wilhelm Zukerkandl, az ismert lwövi könyvkereskedő kiadásában jelent meg. Nagyon valószínű, hogy az egy évvel korábbi budapesti Mikszáth-jubileum, amit az író munkásságának negyvenedik évfordulója alkalmából tartottak, valamint Mikszáth váratlan halála élénk visszhangra talált Galiciában, s ennek következtében határozták el a kiadók, hogy az író munkáiból válogatást adnak a közönség kezébe. Erre mutatnak az elbeszélés-kötet előszavának sorai is: „Amikor Mikszáth betöltötte hatvanadik életévét [pontatlanság' A. S.], Magyarország nagyszerű jubileumot rendezett számára. S még be sem fejeződött az évforduló eseményeinek méltatása, amikor sajnos minden tudósítást kettészakított Mikszáth hirtelen halálának híre.”¹⁷

Nem tudjuk, hogy e kis novelláskötet válogatását és fordítását ki végezte. A címlapon ugyan azt olvassuk, hogy „fordítás magyarból”, de ismét feltételezhetjük, hogy német közve-

¹² *Wdowieństwo Marty Timar* (Timár Zsófi özvegsége), tium. (ford.) M. P. Prawda. Warszawa, 1892. 20. sz.

¹³ Uo. 230.

¹⁴ *Gołabki w klatce* (*Galamb a kalitkában*), *Lapaj*, słynny dudziarz (*Lapaj, a híres dudás*), przekład z węgierskiego A. Callierowej (A. Callierowa fordítása magyarból). Warszawa, 1893. Gebethener i Wolff. 108. l.

¹⁵ *Pojedynek* (*A párbaj?*), *Głos Narodu*. Kraków, 1901. 112. sz.; *Macocha* (*A mostoha?*), *Nowe Słowo* Polskie. 1902. 62. sz., *Gazeta Polska*. Czerniowce, 1902. 74. sz., valamint *Podolanin*. Tarnopol, 1902. 75–76. sz.; *Ciemna sprawa* (*Homályos ügy*), przełożyła z węgierskiego B. Jaroszweska (*Magyarból fordította B. Jaroszweska*). Wiek. Warszawa, 1902. 172–211. sz.; *Pól syna* (*Egy fiúnak a fele*), tium(ford.). A. Zylbersztajnowa. Prawda. Warszawa, 1904. 17–18. sz., valamint más cím alatt: *Pólsyn*, a *Nowele węgierskie* (*Magyar novellák*) c. kötetben, *przekład Czesława Łukaszkiewiczza* (*Czesław Łukaszkiewicz fordítása*). Lwów 1910. *Księgarnia Polska*. 191–205. l.; *Błyszczące ślady i inne opowiadania* (*Lábnymok a homokban és egyéb elbeszélések*). Lwów-Złoczów, 1911. Wilhelm Zukerkandl. 104. l.; *Parasol świętego Piotra* (*Szent Péter esernyője*), *przekład z węgierskiego oryginału B. Jaroszweskiej* (*B. Jaroszweska fordítása magyar eredetiből*). Warszawa, 1914. Biblioteka Dzieł Wyborowych, 1–2. kötet; *Bez mężczyzny* (*A szelistej asszonyok*). Lwów, 1919. *Kultura i Sztuka*, 154. l., valamint *Gazeta Lwowska*. Lwów, 1919. 149–184. sz.

¹⁶ A külföldi irodalom bibliográfiája nyomán közlöm, amely a *Pamiętnik Literacki*-ben 1901–1902-ben jelent meg; a folyóiratok megfélemlő számainak a hiánya miatt a szövegeket nem tudtam összegezgetetni, ezért a magyar címetek fenntartással közlöm.

¹⁷ *Błyszczące ślady i inne opowiadania* (*Lábnymok a homokban és egyéb elbeszélések*), 2. l.

títést is igénybe vettek. A XIX. és XX. század fordulóján ugyanis Lipésében egy hasonló, csak valamivel terjedelmesebb válogatás látott napvilágot.¹⁶ Sajnos ezt a német kötetet nem sikerült kézhez kapnom, így a szövegek egybevetését nem tudtam elvégezni. Az a tény azonban, hogy a lengyel és a német címfordítások hasonló módon térnek el az elbeszélések eredeti magyar címétől, önmagában is nagyon elgondolkoztató. (*Stara stróżka* és *Die alte Beschliesserin*, *Zgubiona krowa* és *Die verlorene gegangene Küh*, *Anno olim* és *Aus der Zopfzeit*).

Ebben az időszakban nyúlt Mikszáth munkásságához először Bolesława Jaroszewska, a magyar irodalom akkori legnagyobb lengyel fordítója. 1902-ben a *Wiek*-ben jelentette meg a *Homályos ügy* (*Ciemna sprawa*) c. elbeszélés fordítását, s a világháború első évében fordította le a *Szent Péter esernyőjét* (*Parasol świętego Piotra*). Figyelemre méltó előszavában az eddigieknél alaposabban igyekszik bemutatni Mikszáth munkásságát. Hangsúlyozza, hogy a kiadók ez ideig csupán a legismertebb írók (mint Jókai és Herczeg) munkáit jelentették meg, akiknek nevük garantálta a könyvek sikerét. „Most úgy illik, hogy kárpótoljuk Mikszáthot a részünkről történt hosszú — nagyonis hosszú hallgatásáért. Mikszáth a magyaroknál népszerűségben Jókai után az első helyet foglalja el: a komolyabb kritika valójában őt tartja a legnemzetibb írónak — nemzetibbnek még Jókainál is, mivel műveiben egész sereg olyan valódi népi típust alkotott meg, hogy bátran elmondhatjuk, tollával létrehívta saját nemzete lelkének igazi élő mását... Mikszáth — nielleleg megjegyezve — a lengyelek barátja volt (aminek — Dembiński tábornokra emlékezve, s a Lengyel Nő — noha mellékes —, de kedves alakjának megrajzolásával jeien regényében is bizonyítékát adja), ezért reméljük, hogy segítségünkkel rohamosan kivívja a maga számára olvasóinknak az őt megillető, noha megkésétt, de őszinte, szimpátiával teljes elismerését.¹⁹

Ahogy látjuk, Jaroszewska nem gondolta volna, hogy már csak *A szelístei asszonyok* (*Bez męczyzn*) jelenik meg öt év múlva Lwówban, s utána a Mikszáth művek lengyel fordításában hosszú, több mint harminc éves szünet következik.

A két világháború közti esztendőök, mint már említettem, semmi újat nem hoznak e téren, de még új kiadást sem. Csupán Tadeusz Fangrat, a nagyon termékeny és érdemes fordító emlékeztette a lengyel olvasókat Mikszáthra. Ez az emlékeztetés 1942-ben történt, és sajnos az olvasók szűk körére, azokra a menekültekre korlátozódott, akik a második világháború idején Magyarországon tartózkodtak. A lengyel menekültek folyóirata két elbeszélést publikált Fangrat fordításában: *Dług Anny Bede* (*Bede Anna tartozása*) és *O kowalu, co oczy reperowal* (*A hályogkövacs*).²⁰

Mikszáth legnagyobb és legismertebb regényeit csak a háború után fordították le lengyelre. Tíz év alatt hat regény és két elbeszélés jelent meg tőle lengyelül.²¹ A kritika részéről a legnagyobb elismerést *A Noszty fiú esete Tóth Marival* aratta. Egyik bírálója szerint Mikszáth ebben a regényében „... tehetséggel és szenvedéllyel rajzolta meg a magyar társadalom felső rétegeinek erkölcsi képét. S teszi mindezt a császári és királyi monarchia idejéből való igazi magyar humorral, az irónia paprikájával megfűszerezve, nem takarékoskodva a magyar földekről és népekről szóló történetekkel, mondásokkal és legendákkal, se vége, se hossza az olvasóval folytatott csevegésnek, mely mindig élénk és a legérdekesebb módon történik... Nagyszerű könyv ez. Nem tévednénk, ha úgy akarnánk megjelölni: e könyv a hozzáértőké és inyencké. Ugyanakkor azonban egyike azon könyveknek is, mely a kevésbé jártas olvasókat megnyeri a rendszeresen olvasók tábora számára és megtanítja őket a jó ízek élvezetére.”²²

A nagyszámú Mikszáth fordítás mellett elenyészően kevés bírálatot találkoztunk. Ennek ismét az a magyarázata, hogy a lengyel kritikuskok és publicisták nem ismerik a magyar irodalmat. Ideje, hogy ezen a téren bizonyos javulás történjen. Az utóbbi három évben befe-

¹⁶ *Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth*. Aus dem Ungarischen übersetzt von C. Langsch. Leipzig, o. J., Druck und Verlag Phillip Reclam jun., 1–2. Bändchen. E könyv kiadási évét egyik bibliográfia sem közli, biztos azonban, hogy 1911 előtt jelent meg (vö. HEINLEIN ISTVÁN: Mikszáth Kálmán művei idegen nyelven, Akadémiai Kiadó, 1910. XXI. kötet, 11. füzet, 562–81.)

¹⁹ *Parasol świętego Piotra* (Szent Péter esernyője). 11–14. l.

²⁰ *Dług Anny Bede* (Bede Anna tartozása), tñm. (ford.) Tadeusz Fangrat. Nasza Świetlica, Materiały Obozowe. Budapest, 1942. XX. füzet; *O kowalu, co oczy reperowal* (A hályogkövacs), tñm. (ford.) Tadeusz Fangrat. Nasza Świetlica, Materiały Obozowe. Budapest, 1942. XXII. füzet.

²¹ *Listy posła* (Két választás Magyarországon), tñm. (ford.) Camilla Mondral. Warszawa, 1951, *Czytelnik*. 275 l.; *O kowalu co oczy reperowal* (A hályogkövacs), az *Opowiadania węgierskie* (Magyar elbeszélések) c. kötetben, tñm. (ford.) Tadeusz Fangrat. Warszawa, 1951, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 19–25. l.; *Obleżenie Bystrzycy* (Beszterce ostroma), tñm. (ford.) Camilla Mondral. Warszawa, 1952, *Czytelnik*, 235 l.; *Wielkopański gest* (A gavallérok), tñm. (ford.) Raoul K. Porges és Marta Okolów-Podhorska. Warszawa, 1952, *Czytelnik*, 93 l.; *Nowa Zriniada* (Az új Zrinyás), tñm. (ford.) Raoul Kamil Porges és Marta Okolów-Podhorska. Warszawa, 1953, *Czytelnik*, 235 l.; *Przed wyborami* (A becsületbírák előtt), humoreska szövegek, przełożył ze słowackiego Fr. Swar (szlovák humoreszok, szlovákból fordította Fr. Swar), *Zielony Swander*. Warszawa, 1954. 45. sz., valamint *Ziemia i Morze*. 1956. 33. sz.; *Jak się młody Nosty żenił* (A Noszty fiú esete Tóth Marival), tñm. (ford.) Tadeusz Fangrat. Warszawa, 1956, *Czytelnik*, 465 l.; *Parasol świętego Piotra* (Szent Péter esernyője), tñm. (ford.) Camilla Mondral. Warszawa, 1959, PAX, 294 l.

²² Zbigniew Daniłowicz, *Jak się młody Nosty żenił* (A Noszty fiú esete Tóth Marival). Książka dla Ciebie, Warszawa, 1956, 20. sz. 17. l.

jezték tanulmányaikat a Varsói Egyetemen az első magyar szakos hallgatók, s tőlük joggal várhatjuk a magyar irodalom népszerűsítését Lengyelországban.

Mikszáth munkássága lengyelországi fogadtatásának kérdését nem merítenék ki teljesen, ha említés nélkül hagynánk az íróra vonatkozó lengyel irodalmat. Ez nem valami gazdag, mivel a magyar irodalomnak szentelt általános cikkekre és tanulmányokra szorítkozik, de ezek legfontosabbjainak bemutatása is minden bizonnyal érdekes anyagot jelent majd a magyar irodalomtörténezek számára. E művek nagy része századunk 20-as és 30-as éveiben jelent meg, érdekes ellentétet alkotva azzal a ténnyel, hogy ebből az időszakból a Mikszáth fordítások teljesen hiányoznak.

Az irodalomtörténész feladata, hogy legelőször arról a Mikszáthról szóló híradásról tegyen említést, mely elsőként jutott el Lengyelországba. Szerzője Józef Ignacy Kraszewski (1812—1887), a nagy lengyel író volt, aki 1863-tól állandóan Drezdában tartózkodott és Európa politikai, társadalmi és kulturális életének számos területét érintő tudósításai különböző lengyel lapok hasábjain jelentek meg. Egyik ilyen levéi-tudósításában a következőket olvassuk: „Az „Auf der Höhe” c. előre meghirdetett időszaki folyóiratnak megjelent a második füzeté. . . Ebben tudósítást kapunk Mikszáth Kálmánról, a nagyon tehetséges magyar novellistáról.”²³

Legközelebb 1887-ben Jaroszevska tesz említést Mikszáthról, „mint a nép életének tehetséges megfigyelőjéről”²⁴, majd harminc évvel később ugyanő egy hosszabb tanulmányt jelentet meg *Współczesna powieść i nowela węgierska* (A korabeli magyar regény és novella) címmel.²⁵ Itt természetesen már több teret szentelt Mikszáthnak, legbőségesebben a *Szent Péter esernyőjét* tárgyalva, mely három évvel korábban látott napvilágot az ő fordításában. Jaroszevska tanulmányát a magyar kulturális élet — nem minden esetben helytálló — általános jellemzésével kezdi, majd felsorolja az ő véleménye szerinti akkori legjobb magyar fordítókat (Szász Károly, Radó Antal, Bányai Károly), végül rátér a prózáira. Mikszáthról a legfelsőbb szuperlatívuszokban ír: „Mikszáth minden alkotásának, még a legkisebbnek is komoly értéke van, s ez hihetetlen népszerűséget vívott ki számára nemcsak hazájában, de külföldön is: műveit minden európai civilizált nyelvre lefordították — kivéve a lengyelt. A *Sztrum Bystrzycy* (*Beszterce ostroma*), a *Dobrzy Połowcy* (*A jó palócok*), a *Nowa Zrinyiada* (*Új Zrinyidész*), a *Przygoda młodego Noszty' ego* (*A Nosztyiú eseté Tóth Marival*) és egyéb alkotások — mind valóságos kincsés ládái a tiszta magyar kedélynek, az emberi szív, a Magyarországban élő egyszerű nép mély ismeretének és a hazai tájba való csodálatos, közvetlen beleélésnek.”²⁶

Jaroszevskanak Mikszáthról alkotott fenti véleménye azt bizonyítja, hogy nem egészen értette meg Mikszáth munkásságának legnagyobb értékét, nem beszélt az írónak a magyar társadalmi élet sok megnyilvánulásával szemben elfoglalt kritikai állásfoglalásáról, s a jelenlegiek ábrázolásának realista módszeréről.

Mikszáth munkásságának hasonlóan egyoldalú, „idillikus” értékelését adja a magyar irodalommal foglalkozó következő cikk is, melyet Eugeniusz Kőveskúti írt.²⁷ Kőveskúti, Jaroszevska-val ellentétben, Mikszáthot (ha tökéletesnek is, de) Jókai utánzónak tünteti fel aki mesterétől „. . . örökölte a selymes mezőket, a daloló madarakkal tele erdőket, a romantikusan vad tájképeket, a naív parasztokat, az agyafúrt politikusokat, a kihalásra ítélt urakat, a csevegésre való hajlamot, a derűs kedélyességet, a láthatatlan, de a mű hangulatából kiérződő lengyelek iránti szimpátiát.”²⁸

Ugyanebből a már hagyományossá vált „humorista és csevegő” megjelölés szemszögéből közelítette meg Mikszáthot Stanisław Pazurkiewicz, a korabeli magyar irodalomról szóló leghosszabb értekezés szerzője is.²⁹ Pazurkiewicz alapján véve csak arra szorítkozott, hogy minél több magyar író jellemzését adja; munkája nem lép fel az említett téma tudományos szintézisének igényével, csupán tájékoztató jellege van, s ez tulajdonképpen az érdeme. A lengyel társadalom abban az időben olyan keveset tudott a magyar irodalomról, hogy komoly tuda-

²³ Kronika zagraniczna J. I. Kraszewskiego (Kraszewski J. I. Külföldi Krónikája). Tygodnik Ilustrowany. Warszawa, 1881, 308. sz., 331. l. Erre a megjegyzésre Csapláros István hívta fel a figyelmemet, amiért itt mondok neki köszönetet. Dr. Csapláros tanulmányt ír Kraszewski és Magyarország címmel. Ebben megmutatja a lengyel írónak azokat a nagy érdemeit, melyeket a lengyel társadalomnak a magyar kulturális élet eseményeiről való informálása terén szerzett.

²⁴ BOLESŁAWA JAROSZEWSKA: Rzut oka na rozwój literatury węgierskiej (Egy pillantás a magyar irodalom fejlődésére), Życie. Warszawa, 1887, 41—44. sz.

²⁵ BOLESŁAWA JAROSZEWSKA: Współczesna powieść i nowela węgierska (A korabeli magyar regény és novella), Warszawa, 1917. Gebethner i Wolff, 31 l.

²⁶ Uo. 13—14.

²⁷ KŐVESKÚTI EUGENIUSZ: Nowa literatura węgierska (Az új magyar irodalom). Przegląd Współczesny. Kraków, 1927, 59. sz. 379—403.

²⁸ Uo. 392—3.

²⁹ STANISŁAW PAZURKIEWICZ: Współczesna literatura węgierska (A korabeli magyar irodalom). Warszawa, 1932. Wydawnictwo Współczesne, 52 l.

mányos értekezés megírása elhibázott vállalkozás lett volna. Ezért helyesebb volt tájékoztatni a lengyel olvasókat a magyar próza, költészet és dráma legjelentősebb képviselőiről. Mikszáth-ról azt írta Pazurkiewicz, hogy „... mindenek előtt elmélyült ismerője a népek és a természetnek. Novellái és elbeszélései, melyek telve vannak optimizmussal és nem egyszer valóban magyar kedéllyel, a hazai irodalom legjobbjai közé tartoznak. Mint törőlmetszett magyar író, Mikszáth nem kis mértékben segítette elő a nemzeti irány állandóságát hazája irodalmában.”³⁰

Teljesen eltérő megállapításokat ad Otto Forst de Battaglia (szül. 1899) német irodalomtörténésznek — néhány, a lengyel irodalom és történelem területére tartozó munka szerzőjének cikke, amely 1937-ben jelent meg a *Ruch Literacki* c. varsói folyóiratban.³¹ „Fenti vázlatunkban igyekeztünk feltárni azokat a nagyönis meglepő párhuzamokat, melyek a magyar és a lengyel irodalomtörténetben megtalálhatók” — jelenti ki a szerző, és három oldalon keresztül igyekszik párba válogatni a lengyel és a magyar írókat (kezdve a XIII. század krónikásaival, s végezve Kosztolányival és Kaden-Bandrowskival), azt állítva, hogy munkásságuk nem egy esetben csaknem teljesen azonos. Téziseit semmiféle bizonyítékkal nem támasztja alá, és a történelmi fejlődés általános tendenciáiban előforduló hasonlóságok elemzése, a két ország irodalomtörténetében lévő analógiák okainak megmagyarázása helyett — az alapvető különbségek egyidejű kidomborításával — tulajdonképpen beéri a lengyel és a magyar megfelelések listájának összeállításával. Így pl. azt írja, hogy a XIX. században „... Lengyelországban fellép Sienkiewicz és Bolesław Prus a két nagy lengyel regényíró. Az elsővel báró Eötvöst állíthatjuk szembe, a másodikkal Mikszáth Kálmánt. A párhuzamot egészen részletekbe menően kimutathatjuk köztük. Eötvös *Magyarország 1514-ben* (Węry w 1514 r.) c. regénye megfelel Sienkiewicz *Trylogia*-jának, Mikszáth könnyeken is átúló humorra pl. a Szent Péter esernyőjében (Czarodziejski parasol), ugyancsak nagyon hasonló Prus „Fáraó”-jához (Faraon). És mennyire hasonlítanak egymáshoz Prus nagyszerűen megfigyelt korabeli típusai a *Bábu*-ban (Lalka) és az *Emancypantki* c. regényében Mikszáth felsőmagyarországi elbeszéléseinek típusaihoz.”³² Ilyen általános állításokkal még vitázni is nehéz, az egész cikk ugyanis azt bizonyítja, hogy Forst de Battaglia nagyon felületesen ismerte mindkét ország irodalmát. Azzal még csak egyet lehetne érteni, hogy Mikszáthnak és Prusnak mint a kritikai realizmus képviselőinek szerepe és helye országaik irodalomtörténetében hasonló volt (Sienkiewicz és Eötvös esetében ez sokkal kevésbé természetes), azzal azonban már egyáltalán nem, hogy egyes műveiket összehasonlítsuk egymással. Sőt úgy gondolom, hogy Sienkiewicz *Trylogia*-ja és Eötvös *Magyarország 1514-ben* c. regénye kitűnő lehetőséget ad annak megmutatására, hogy a két írónál milyen különbségek vannak a múltbeli történelmi-társadalmi folyamatok ábrázolásában.

E cikkben összegyűjtött anyag tanúsága alapján kijelenthetjük, hogy Mikszáth Kálmán munkásságának lengyelországi fogadtatása nagyon korán megkezdődött és viszonylag intenzív volt. 1882-től az író harmincharom alkotását fordították le lengyelre, s némelyik ezek közül többször is megjelent; e szám nagy részét természetesen az elbeszélések alkotják. Csak nagyon későn kezdtek figyelmet fordítani legnagyobb regényeire, ennek eredményeként az olvasó tömegek hosszú időn keresztül lényegében nem ismerték Mikszáthot.

Úgy illenék, hogy ebben az évben — ötven esztendő távlatának jogán — feldolgozzák Mikszáth művei fogadtatásának kérdését Európa többi országaiban is. Az ilyen kutatások mindig nagyon értékes anyagot szolgáltatnak annak az értékeléséhez, amivel valamely nemzet hozzájárul az általános emberi kultúrához, bizonyos fokig elősegítik más nemzeteknek a saját kulturális eredményeink iránti érdeklődésének megismerését, s végül lehetővé teszik a helytelen vélemények korrigálását.

Már ez a cikk is jó alkalmat ad annak a téves állításnak a helyesbitésére, aminek nemrégiben Lengyel Béla adott kifejezést Mikszáth és Mórícz munkásságának oroszországi fogadtatásával kapcsolatban: „Mikszáth néhány elbeszélését már a századforduló előtti években több nyelvre lefordították. Ha megvizsgáljuk az író külföldi fogadtatását, azt látjuk, hogy talán az orosz irodalmi életben figyeltek fel először Mikszáthra”.³³ Lengyel megállapítja, hogy Mikszáth első elbeszélése 1889-ben jelent meg oroszul (*A Burkus*).

Ebben az időben, 1889 előtt, Lengyelországban Mikszáthnak már hét elbeszélését ismerték; munkásságának oroszországi fogadtatása viszonylag későn kezdődött, s elég gyengén is fejlődött. Oroszországot ebből a szempontból több más nemzet is megelőzte, hogy csak a cseheket, szlovákokat, finneket, németeket, franciákat, ill. a dánokat említsük meg.

Látjuk tehát, hogy Mikszáth munkássága külföldi fogadtatásának kérdése még nincs elégségesen kidolgozva. Ez a hálás és érdekes feladat még feldolgozásra vár.

Varsó, 1960. áprilisában.

³⁰ Uo. 16.

³¹ OTTO FORST DE BATTAGLIA: Literatura węgierska a literatura polska (A magyar és a lengyel irodalom). Paralela (Párhuzam). Ruch Literacki, Warszawa, 1937. 6. sz. 112 — 114.

³² Uo. 114.

³³ LENGYEL BÉLA: Mikszáth és Mórícz megjelenése az orosz (szovjet) irodalmi köztudatban. Filológiai Közlöny, 1959, 3 — 4. sz. 449.